

Köpmanholmens Fabriksträdgård

En förstudie av Eva Skåreus & Katarina Arnquist sommaren 2014

Förord

Den här förstudien undersöker förutsättningarna och möjligheterna att genomföra vår idé om en besökssträdgård i Köpmanholmens gamla fabriksområde. Vi kallar projektet för *Köpmanholmens Fabriksträdgård* och betraktar det som en permanent konst-installation av växter och objekt. Hösten 2013 sökte och beviljades vi, Eva Skåreus och Katarina Arnquist, medel från Världsklass 2015, Örnsköldsvik kommun, för att kunna genomföra förstudien. I ansökan formulerade vi vår utmaning på följande sätt:

Att möjliggöra attraktionskraft i en global värld genom att skapa ett spännande och originellt besöksmål för turister i Köpmanholmen i samverkan med befintliga satsningar.

Idéerna kring en besökssträdgård knyter an till andra projekt, varav det första började den 2–3 juli 2011 då Eva Skåreus tillsammans med ett 30-tal Köpmanholmsbor planterade 440 dahlior och 120 silverekar i form av ett hjärta. Planteringen gjordes i Köpmanholmens gamla fabriksområde. Tanken med planteringen *Köpmanholmens hjärta* var att uppmärksamma platsen, som tidigare varit brukssamhällets hjärta, dvs historiskt utgjort dess centrum och drivit utvecklingen. Idag och sedan 1984 är området i princip outnyttjat och framstår som överflödigt, obrukat, med andra ord som ett gigantiskt impediment¹. Konstinstallationen *Köpmanholmens hjärta*, delvis finansierat av Nätterlundsstiftelsen, utgjorde sommaren 2011 en social mötesplats för en annorlunda estetisk upplevelse och samtal om fabriksområdet, vad som tidigare funnits där och även om det dagliga livet i allmänhet.

Det andra projektet är Herrgårdsudden i Köpmanholmen, en naturpark och skulpturpark med anlagda blomsterplanteringar, som invigdes den 28 juni 2014. Herrgårdsudden har även historiskt varit en park som tillhört bruksdisponentfamiljen Hedberg. Invigningen var både en nyproduktion och en upprustning av den historiska platsen. Herrgårdsudden ingår som en del i ett större projekt, High Coast Art Valley eller Konstdalen, finansierat av EU-medel (4,5 milj), medel från Örnsköldsvik kommun (2,8 milj) och Länsstyrelsen i Västernorrland (1,7 milj). Hela projektet berör ett större område än enbart Köpmanholmen, det inkluderar Nätraåns dalgång upp till och med Sidensjö. Navet i satsningen är konst, dvs de skulpturer stiftelsen Sigrid och Jonas Nätterlunds minnesfond bekostat och placerat ut i området. Förutom Nätterlunds stiftelse ska även Mikko Anderssons stiftelse nämnas, vilken också varit delaktig i utformningen av projektet. Satsningen motiveras i stora drag som en ambition att attrahera besökare att komma till Höga Kusten vilket i sin tur ska ge förutsättningar för fler arbetstillfällen i bygden. Det är således en stor ekonomisk satsning på turist- och besöksnäringen i området. För Herrgårdsudden anges även att en upprustning av parken utgör ett önskemål från lokalbefolkningen. Herrgårdsudden

---

¹ Ordet impediment betyder enligt SAOL ”ekonomiskt onyttig mark” och används i den betydelsen framförallt inom jordbruk eller skogsnäringen. Impediment används även inom stadsplanering för ytor som har blivit över, förfallsytor, vilka kan finnas både i centrum och i periferin av ett samhälle. I Köpmanholmen ligger det gamla fabriksområdet relativt centralt.

omfattar förutom skulpturer även trädgårds- och blomsterplanteringar. Dessa har både historisk anknytning, till disponentfamiljen, och till nutida verksamhet som Köpmanholmens trädgårdsodlarförening och konstprojektet *Köpmanholmens hjärta* i det gamla fabriksområdet. Den här förstudien utgör en länk mellan dessa, oavsett deras omfång, och en fördjupning av satsningar på Köpmanholmen som besöksmål.

Bakgrund

Det gamla fabriksområdet i Köpmanholmen är idag till ytan ett stort område, där höggräs, smörvåppling och sly frodas. Det är beläget mitt emellan Ulvöfärjans kaj (Kajen) och Herrgårdsudden och länken mellan dessa båda platser är Bruksvägen.

Efter saneringen av fabriksområdet under 1980-talet har det i princip legat i träda, utom vid tre tillfällen: sommaren 2012 och 2013 då det fick tjäna som parkering inför ett motorevent på asfaltsplanen bredvid industrihamnen; sommaren 2011 när planteringen *Köpmanholmens hjärta* iscensattes; sommaren 2014 då en mångfald av vindkraftverksdelar lagts upp på området. För övrigt står platsen tom och övergiven, som ett gigantiskt impediment. Fabriksområdet kan sägas vara Köpmanholmens hjärta, den plats som historiskt var central för tillkomsten och expansionen av brukssamhället. Det omnämns även som samhällets centralpunkt i kommunens slutrapport kring saneringen (*Köpmanholmen – marksanering av industriområde i det gamla brukssamhället*, 2011). Med tanke på satsningarna på Herrgårdsudden (Konstdalen) och Kajen blir Bruksvägen och fabriksområdet utan tvekan en intressant förbindelselänk mellan dessa.

Hösten 2013 beviljades vi, Arnquist och Skåreus, pengar från Världsklass 2015, Örnköldsvik kommun, för att göra en förstudie kring idén att skapa en besöksträdgård i det gamla fabriksområdet. Förstudien, i den form som nu föreligger, innehåller ritningar, skisser, ekonomiska beräkningar av anläggning och drift samt knyter även projektet till olika samarbetspartners.

Köpmanholmens fabriksträdgård planeras omfatta en annorlunda och platspecifik estetik och placeras mitt emellan de två centrala platserna i samhället, med havet som fond. Som färdigt projekt kommer det att vara en unik anläggning i norra Sverige, skapad av kvinnor, och en konstträdgård där växterna, några träkonstruktioner och markberedningarna i sig utgör den permanenta konstinstallationen. *Köpmanholmens fabriksträdgård* blir inte en skulpturpark (det finns flera i norra Sverige) och inte heller en förlängning av Herrgårdsuddens park, utan en offentlig och öppen konstträdgård i ett mycket speciellt område där estetiken skapas genom en syntes av platsens dåtida och nutida kultur med betoning på konst, kvinnors minnen, fabriks- och arbetarkultur samt massproduktion. Det sker genom och i de salar och mellanrum som trädgården ska bestå av. Genom att uppmärksamma själva fabriksområdet för dess historiska och nutida betydelse kommer satsningen att åter göra platsen meningsfull för nuvarande Köpmanholmsbor. I anslutning till trädgården ska även olika event hållas, som t.ex. en sommarfest med musik, performance och mat, projiceringar av liknande internationella konstinstallationer på fabriksbyggnaderna och aktiviteter för ortens barn och ungdomar. För turister och tillfälliga besökare kommer *Köpmanholmens fabriksträdgård* förbinda Herrgårdsudden/Bruksmuseet och Kajen och utgöra ett intressant besöksmål samt locka besökare att röra sig mellan de båda platserna.

Förstudiens syfte

Att undersöka och konkretisera idéer, skisser, organisation och kostnader, dvs förutsättningar och möjligheter för att skapa en besökssträdgård i Köpmanholmens gamla fabriksområde.

Beskrivning av Köpmanholmens fabriksträdgård

Besökssträdgårdens estetik ska ta fasta på det historiska och nutida brukssamhällets kulturella uttryck. Den ska utformas i estetisk dialog med det nedlagda och rivna bruket, brukssamhällets trädgårdstraditioner och den nuvarande industrihamnen. I de skisser som inkluderas i beskrivningen av trädgården, framtagna i samarbete med konstnären och trädgårdsmästaren Anna Kristensen, finns olika rum och mellanrum tydligt geometriska med vissa organiska former som bryter av. Blomsterrabatterna är utformade i ”massverkan”, dvs varje plantering består övervägande av en sorts blomma med stark färg vilket kommer skapa en långsmal Mondrianlik målning i landskapet. Tanken är att i rummen plocka upp teman från timmer och massaindustrin, den passerade bruksepoken samt den nutida skeppningen av t.ex. vindkraftverk. Här ska även tegel, stål och järn användas och industristängsel där klätterrosor omgärdar rummen. Därutöver kommer ett rum, *Utställningssalen*, vara öppen för inbjudan av olika aktörer som konstnärer, trädgårdsarkitekter och designer. Här finns även möjlighet att inkludera aktiviteter och aktörer knutna till ortens verksamhet.

Trädgårdens form blir 10 meter bred med några utstickande accenter i impedimentet. Trädgården sträcker sig en bit in från korsningen mellan Bruksvägen och Södvägen (Kuusakoski) till Mikael Richters skulptur (Kaleidoskop). Den långsmala formen är idealt i Köpmanholmens gamla fabriksområde och kan frodas parallellt med den befintliga oxellallén. Formatet kommer skapa ett snitt i det nutida impedimentet och utgöra en påtaglig kontrast i landskapet. Trädgården är uppdelad i rum och mellanrum. Rummen, eller salarna som vi också kallar dem för då ordet sal knyter an till gamla beteckningar som ”pappsalen”, aktualiserar Köpmanholmens kultur- och arbetarhistoria, bruket, täppan, syrenbersån, havet, bryggorna men också den nutida utformningen som industrihamnen och fabriksmiljön.

Syftet med trädgården är flerfaldigt. För det första vill vi uppmärksamma Köpmanholmens gamla fabriksområde med sin bruks- och arbetarkultur och påverka dess nutida betydelse för dagens Köpmanholmsbor. För det andra vill vi knyta samman dåtid och nutid och ge förutsättning för att området ska få en betydelse i sin nutida form, utgöra en estetisk upplevelse och en social arena för upplevelser och möten och inte fortsätta utgöra en icke-plats, en transportsträcka. För det tredje vill vi också skapa en visuell dialog mellan historia och platsens spirande nutida verksamhet, fartygstransporter, vindkraftverk och Herrgårdsudden. Dessa tre syften kan även sammanfattas som en gestaltad syntetisering av gammalt och nytt genom växter, trä-, stål och stenkonstruktioner och olika rum. För det fjärde ser vi att projektet både kan skapa uppdrag för lokala entreprenörer och i en förlängning nya arbetstillfällen för trakten.

De olika rummen och deras mellanrum

Låt oss göra en imaginär promenad genom idéernas trädgård. Promenaden startar strax bortom korsningen vid Bruksvägen Södervägen, mitt emot de kvarvarande fabriksbyggnaderna. Här viker en grusgång in och placerar sig strax fyra och en halv meter in från cykelvägen. Denna bredd rymmer oxelallén. Bredden på grusgången är 1,80 meter och den löper genom hela området, parallellt med cykelvägen och ända bort till Richters *Kalejdoskop*. På

båda sidorna om grusgången står en tegelvägg som markerar Fabriksträdgårdens ingång.

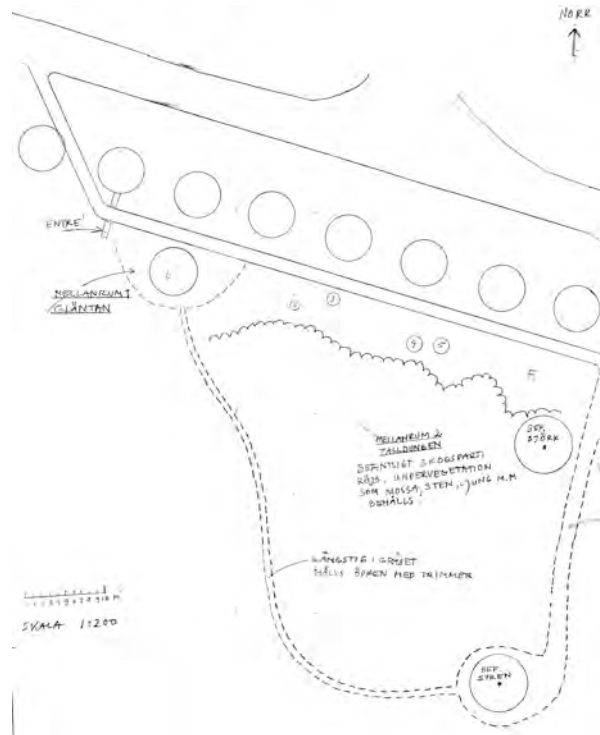
Tegelväggen ska utformas som en replik av fabriksbyggnaderna och ha en enkel fris inspirerad av den äldre befintliga fabriksbebyggelsen (Tvättstugans fasad på kortsidan). På väggen klättrar humle.

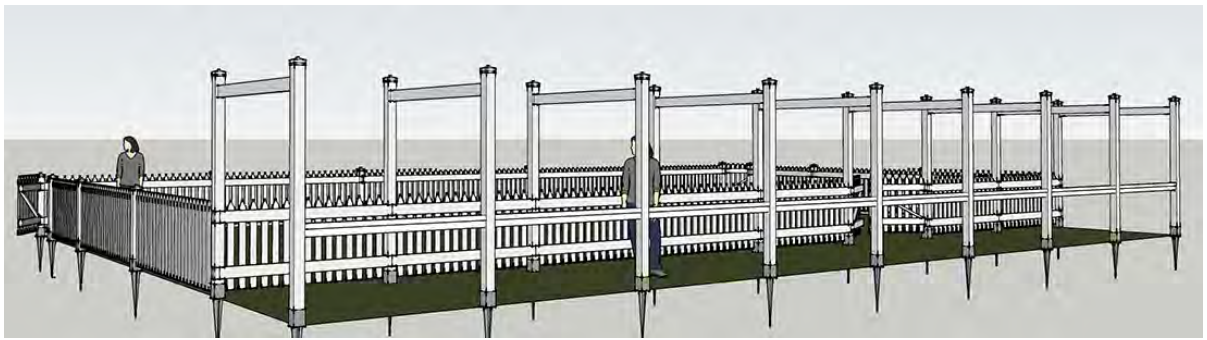
Bakom tegelväggen finns *Gläntan* (Mellanrum 1), ett naturligt mindre område av höggräs. Gläntan ska stå kvar som den är men en blodhagg ska planteras i mitten och en stig ska klippas så att besökaren kan ta sig runt i rummet. Gläntan och nästföljande rum kan båda betraktas som mellanrum eftersom marken i liten utsträckning ska bearbetas.

Efter Gläntan följer en talldunge, vilken är 45 meter i längd. Vi kallar området helt enkelt för *Talldungen* (Mellanrum 2). Grusgången sträcker sig genom Talldungen och här ska befintlig växtlighet gallras. Dessutom ska fyra cirkelrabatter placeras ut med kattfot, blålockor, fetknopp och liljekonvaljer, som en förtätning av befintlig växtlighet.

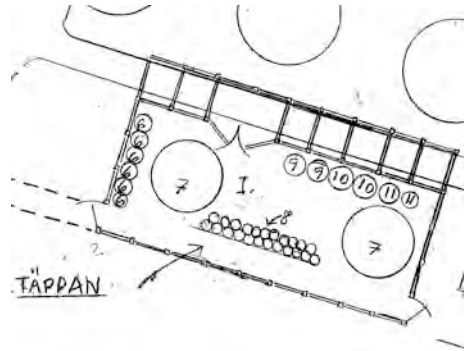
Där Talldungen slutar går en gammal väg in söderut i området. När vägen var i bruk hette den Södervägen. Eftersom Södervägen idag har en annan sträckning kallar vi därför vägen för *gamla Södervägen*. Om man följer gamla Södervägen söderut ca 58 meter, växer där en syren från tiden när där stod bostadshus. Syrenbusken är flankerad av ett antal vinbärsbuskar. Vägen ska försiktigt röjas så att syrenen och befintlig växtlighet kan uppmärksammas.

När besökaren nu går över den gamla Södervägen finns där en äng. Till vänster, på andra sidan Bruksvägen, står Tvättstugan, en av de kvarvarande fabriksbyggnaderna. På ängen efter gamla Södervägen stod tidigare en byggnad kallad Pianohuset. Här möter besökaren den första salen.

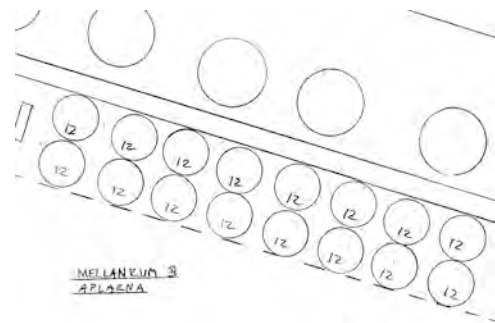

Täppan är 18 meter lång och 10 meter bred och är omgärdad av ett vitt trästaket samt en pergola. Staketet är byggt i den form som numera kan återfinnas på Ulvön. Här finns två enkelgrindar och en dubbelgrind, klätterrosor och humle. I *Täppan* är det gräs på marken, här finns två äppelträd, rabarber, krusbär, vinbär och hallon samt ordentliga trädgårdsmöbler.

Det här rummet är en hyllning till egnahemsträdgårdarna som tidigare fanns på platsen. Här ska även skapas möjlighet att sitta och lyssna på inspelade minnen från fabriksområdet, berättade av människor som var verksamma på platsen. Framförallt kommer kvinnornas minnen att uppmärksammas, berättelser som i första hand kanske inte associeras med fabriksmiljön men som i hög grad berör händelser i Tvättstugan eller kvinnors arbete i fabriken.

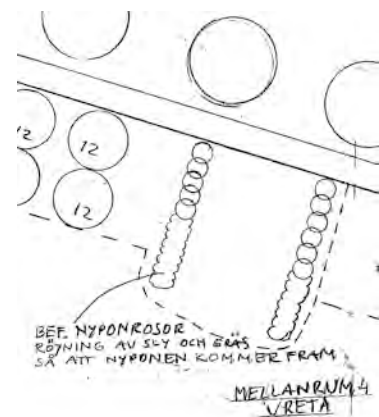
Därefter kommer *Mellanrum 3* (44 meter långt) vilket ska "städas" något och sedan husera en plantering av prydnadsaplar, 8 stycken i två rader, dvs 16 stycken.

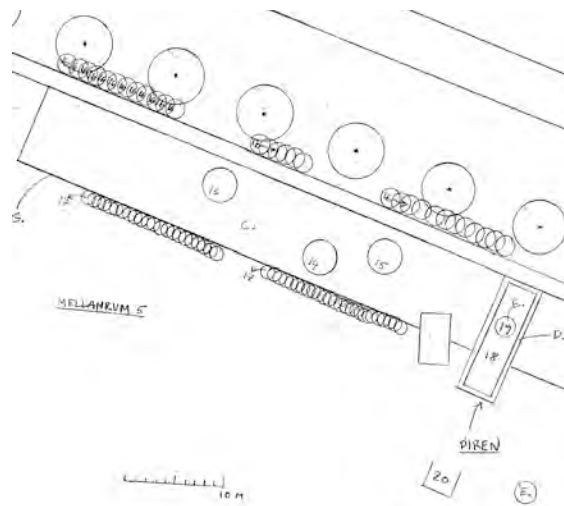
Efter *Mellanrum 3* finns ett befintligt slyparti med rester av en gammal vresroshäck.

Detta parti kallar vi för *Vreta* (mellanrum 4),

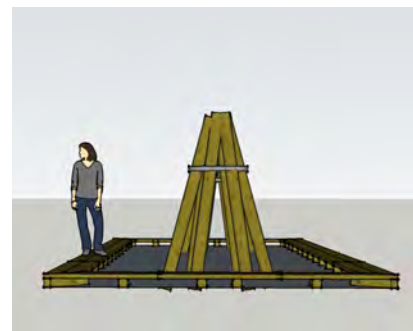
ett gammalt namn som området med täppor och arbetarbostäder mitt emot fabriken tidigare kallades för. *Vreta* är 31 meter långt, ska gallras men för övrigt behålla sin växtlighet.

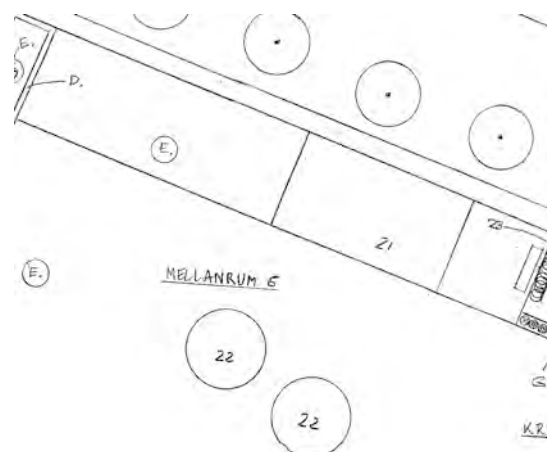
På andra sidan Vreta kommer *Mellanrum 5* (50 meter långt). Där står en arbetarhytt, en futt, utplacerad vilken kan rymma kaffetermos, spadar och andra verktyg samt omgärdas av några stolar och bord. Själva ytan är en grusplan och grusplanen samt grusgången omgärdas av häckar av syrener och brudspirea, asymmetriskt utplacerade med 2 meters öppningar. Här finns även tre runda former av fartygsplåt med blommor i röda brända toner, en för varje cirkel.

Medan besökaren befinner sig i Mellanrum 5 ser man nästa rum, *Piren*. Den är 12 meter bred och 3 meter lång, omgärdas av en tjärad träsgård och består av blåa nävor och azurlökar. I planteringen står en dykdalb på vilken några klematis alpina växer. Dykdalber är en stockkonstruktion vid vilka fartygen kunde (och kan) lägga till, dvs de fanns och finns fortfarande utanför kajen. Piren är det rum som kan associeras med havet, kajen och bryggorna och därmed påminna om att platsen har knutits och knyts samman med andra platser och länder via havet. Havet var och är en viktig förbindelselänk mellan människor, varor och länder, med fartyg vid hamnens dykdalber. Strax söder om Piren finns en kvadratisk plantering med riddarsporrar, upphöjd, med speglar på sidorna.

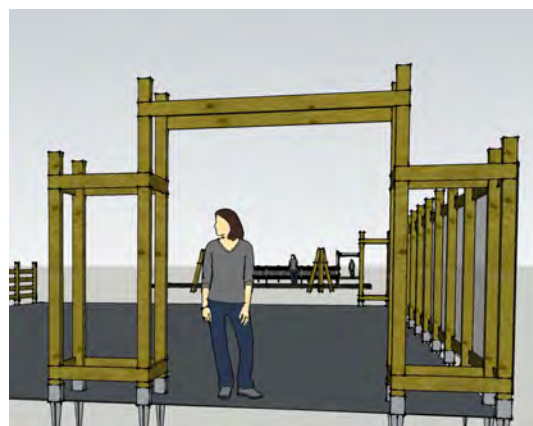
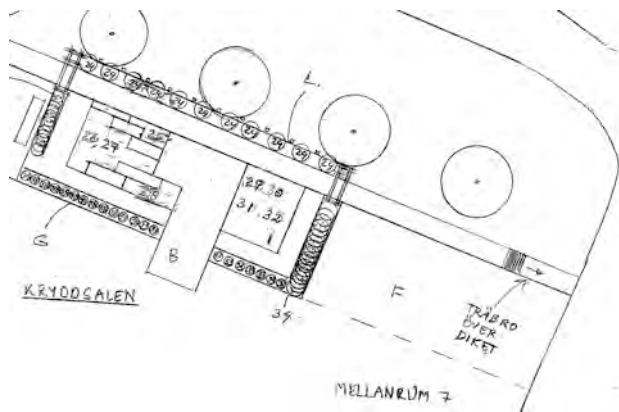

Efter Piren följer *Mellanrum 6* (46 meter långt och 8,20 meter brett) vilken utgörs av en stor rabatt av gulltörel, 7 meter bred och 15 meter lång. Förutom den planteringen är området enbart en grusyta. Där finns även en dykdalb utplacerad, samt en ute i impedimentet till höger tillsammans med två hästkastanjer. I slutet av Mellanrum 6 står en träbänk.

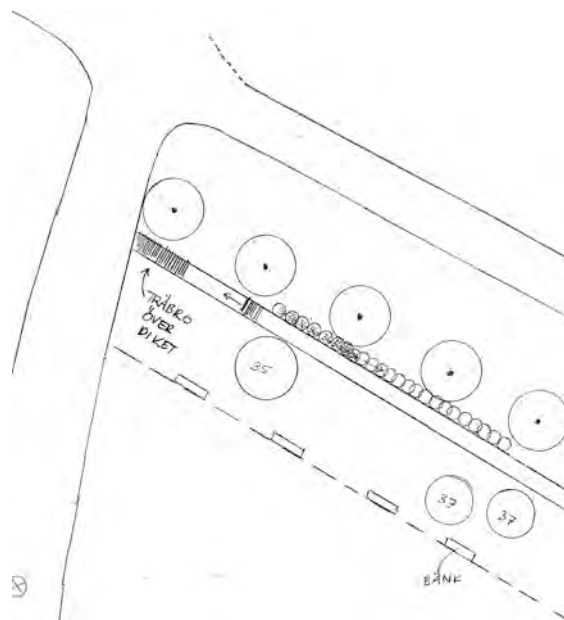

Så följer nästa trädgårdssal, *Kryddsalen*. Detta rum har en tydlig fabrikestetik och rummet är 24 meter långt och 11 meter brett. Den något större bredden beror på att grusgången inramas av ett industristängsel med klätterrosor och svarta stolpar till vänster om gången. Till höger finns kryddor ordnade i rektangulära planteringar med marktegel emellan. En del av marktegllet sticker ut i impedimentet åt söder. På kortändorna finns häckar av rönn och häggmispel. Längs den södra kanten är pioner planterade efter en inledande granhäck. Kryddsalen avslutas med att besökaren går genom en portal vilken markerar utgången.

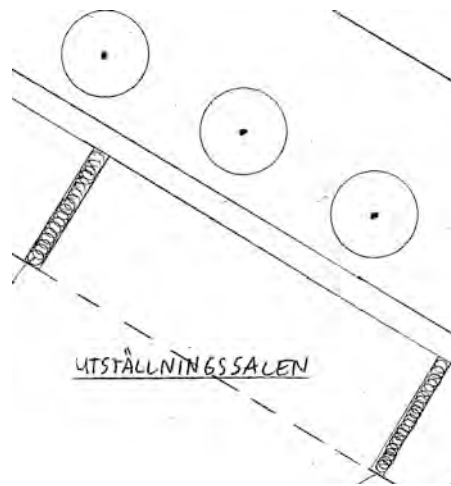

Direkt efter portalen går man några meter på grusgången (*Mellanrum 7*) fram till en träbro över diket. Nu befinner sig besökaren vid korsningen Bruksvägen och Djuphamnsvägen.

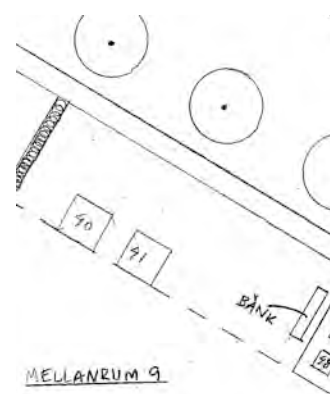
På andra sidan korsningen följer en träbro över nästa dike. Här tar *Mellanrum 8* vid, som är 48 meter långt. Efter träbron följer en träramp innan grusgången tar vid. Mellanrum 8 är inte helt tomt. På utsidan av grusgången finns en häck av syrenhortensia (24 meter) och här finns även tre träd planterade, som Ullunggrön och vitbrokig lönn. På dess södra långsida står fyra träbänkar utplacerade.

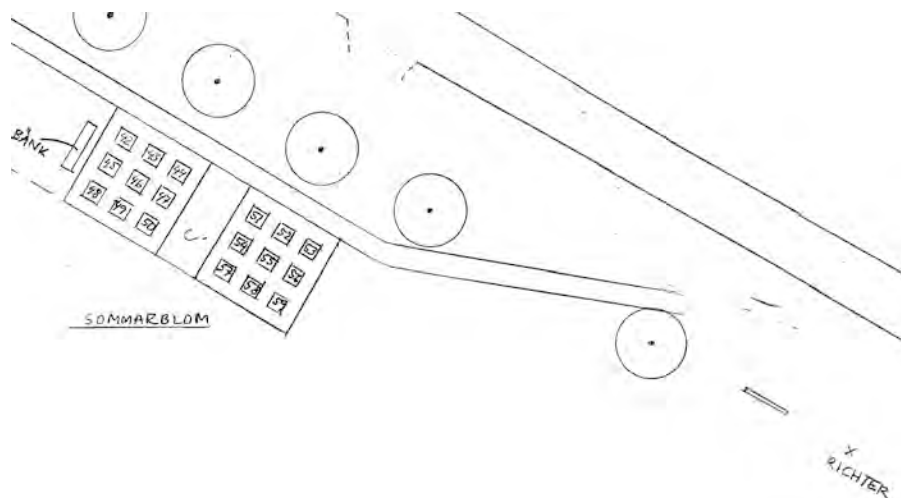
Nästa rum är *Utställningssalen*, 24 meter långt och 8,20 meter brett. Detta rum är skapat för att olika gäster som konstnärer, trädgårdsarkitekter eller designers ska bjudas in att vart annat till vart tredje år skapa ett tillfälligt trädgårdsrum. Potentialen i denna variation är att olika yrkesutövare kan gestalta "en grön konst" förankrad i platsens speciella miljö. *Utställningssalen* omgärdas av två granhäckar på kortsidorna. För övrigt innehåller det ingenting och marken får initialt vara den ursprungliga. Vad den blir i framtiden vet enbart de inbjudna utställarna.

Direkt därefter följer *Mellanrum 9*. Det mellanrummet är 24 meter långt, omfattar den befintliga marken och har förutom en bänk som avslutar ytan två stora, något upphöjda kvadratiska planteringar (3x3 meter) med gula växter. I den första kvadraten finns gula nyponrosor, i den andra dagliljor.

Det sista rummet besökaren möter är *Sommarsalen*. Rummet är 8,20 meter brett och 20 meter långt och består av sommarblommor planterade i kvadrater om 1,4 x 1,4 meter. Varje kvadrat rymmer en sorts blommor, alla sommarblommor som t.ex. lejongap, ringblommor, malvor, klarkia, lövkoja, sömntuta, sommarastrar och vallmo. Kvadraterna omgärdas av ett trädäck i ljus träfärg och både däck och planteringsyta är i nivå. Mitt i rummet finns en bredare grusgång (drygt 3 m) och sammanlagt rymmer *Sommarsalen* 18 kvadrater av sommarblommor. Därefter viker grusgången av mot cykelvägen strax innan informationsskylten som står jämte Richters *Kalejdoskop*.

Sammanfattning av och plan för Fabriksträdgården

Köpmanholmens fabriksträdgård omfattar fem trädgårdsrum (Täppan, Piren, Kryddsalen, Utställningssalen och Sommarsalen) och nio mellanrum (Gläntan, Talldungen, Vreta, mellanrum 4, 5, 6, 7, 8, 9).² Uppbyggnaden av hela trädgården är planerad att genomföras i tre etapper, både av praktiska och ekonomiska skäl. De ekonomiska uträkningarna finns längre fram i dokumentet, men övergripande kan nämnas att en uppdelning i olika etapper kan underlätta finansieringen via sponsorer eller olika stiftelser och institutioner från vilka medel ska sökas. Eftersom arbetet med ansökningar initialt kommer bedrivas ideellt är det av vikt att det blir görligt att hinna driva frågorna samtidigt som våra ordinarie arbeten sköts. De praktiska aspekterna omfattar den estetiska och visuella upplevelsen av en genomtänkt helhet samt möjligheterna att sköta driften. Etapperna omfattar följande delar:

Etapp 1, grusgången, broarna, delar av trädgården dvs vissa ytor och rum som Piren, Utställningssalen och Mellanrum 5, 6, 7, 8 och 9.

Etapp 2, Muren, Gläntan, Talldungen, Vreta, Sommarsalen samt gamla Södervägen

Etapp 3, Täppan, Kryddsalen och Mellanrum 3

Etapp 1 etablerar omfattningen av anläggningen, vilket är en rekommendation från Lars Krantz, grundaren av Wij trädgårdar. Det sker genom att grusgången bereds i hela området. (Det blir en ”marktravers” för Fabriksträdgården). Eftersom en grusgång tarvar maskiner och beredning på djupet kommer detta sedan inte att framöver störa de kommande planteringarna eller rummen. Det innebär även att intill vissa rum behöver planerad kantplåt grävas ner. Men enbart en grusgång öppnar inte för några estetiska upplevelser utan två av rummen, Piren och Utställningssalen ska anläggas och de därtill omgärdande Mellanrummen (5, 6, 7, 8, 9). Valet av dessa rum har en tydlig praktisk aspekt då de inte tarvar så mycket underhåll, vilket inte Mellanrummen heller gör. Ytterligare skäl till urvalet är att Utställningssalen ger en tydlig konstnärlig märkning och Piren knyter projektet till fabriken, havet och historiken. Ekonomiskt blir anläggning av första etappen den mest omfattande (se beräkningar).

Etapp 2 etablerar ytterligare ett rum, Sommarsalen. Det rummet markerar för en besökare avslut (eller start) på trädgården samt färdigställer den del av trädgården som inleds vid Djuphamnsvägen och avslutas vid *Kalejdoskop*. Därutöver ska fyra delar röjas, Gläntan, Talldungen, gamla Södervägen och Vreta. Dessa mellanrum omfattar inga planteringar utom några i Talldungen (cirklarna) och en i Gläntan (blodhäggen). Tegelväggarna, dvs Muren ska även byggas upp under den här säsongen. Det kommer tydligare markera Fabriksträdgårdens etablering och Ingång – Utgång. Under den här

---

² För en detaljerad växtlista, se bilaga

etappen kommer behovet av drift/skötsel att öka samtidigt som Etapp 2 är den minst kostsamma att genomföra.

Etapp 3 omfattar de sista rummen, Täppan och Kryddsalen samt Mellanrum 3 (paradisapel).

Under Etapp 3 färdigställs hela anläggningen.

Liknande satsningar och deras betydelse

Idén till *Köpmanholmens fabriksträdgård* är inspirerad av Wij trädgårdar i Ockelbo och deras åkerträdgård "Skogens trädgård" med en yta på 12 x 108 meter. Skogens trädgård tematiserar olika landskapstyper i Norrland och återger dessa i olika rum där växter och skulpturer samverkar. Vi reste till Wij trädgårdar för att konsultera dess grundare, Lars Krantz, om våra egna idéer samt lyssna på hans erfarenheter kring att anlägga och driva en stor besöksträdgård. Till exempel framhöll Krantz att satsningen på Wij trädgårdar har skapat ringar på vattnet i byn Ockelbo. bl.a. det stora tillskottet i handelns omsättning och alla besökare. Anläggningen har skapat flera arbetstillfällen och satt Ockelbo på kartan innan Prins Daniel gjorde det. Wij är ett besöksmål för alla trädgårdsintresserade inte enbart i Norrland utan även för människor från andra delar av Sverige och världen. Svensk Handel har räknat ut att Ockelbo har en omsättning motsvarande 20.000 invånare, men där bor endast 6.000 personer.

Wij trädgårdar har ca 35.000 besökare varje år med en omsättning på 12 miljoner årligen. Organisationen består idag både av en stiftelse och av ett aktiebolag. Stiftelsen kunde bildas tack vare den fastighet som Wij bruk utgjorde och den förmögenhet som fanns i fastigheten. Här framhöll Krantz även sin egen erfarenhet av att starta och driva stora projekt. Han menade att det är av avgörande betydelse att ett projekt drivs med ett stort engagemang och "den stora viljan", men att ett stort projekt alltid är problematiskt rent ekonomiskt. För Wij har etableringen av trädgårdsmästarutbildningen och samarbetet med Gävle högskola betytt mycket. Ekonomiskt utgör högskoleutbildningen ett tacknämligt tillskott men framförallt skapar alla studenter en levande och befolkad trädgård. Det var också en aspekt som Krantz tryckte på, att oavsett vackra planteringar blir en trädgård ointressant om där inte finns besökare, brukare och mötesplatser vilka sammantaget skapar ett socialt liv i området.

Andra stora besöksträdgårdar i Sverige är bl.a. Malmö Slottsträdgård som behandlas ingående i en avhandling av Marie Larsson (2009) *Stadsdelsträdgård – plats för gemenskap och kreativa processer*, framlagd vid fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap, SLU Alnarp. Malmö Slottsträdgård startade 1994 som en ideell förening av boende i området vilka var intresserade av att få tillgång till egna odlingsytor. Slottsträdgården växte sedan genom åren och driften är idag till stora delar övertagen av kommunen, som trädgårdsmästartjänsten. Den personen, John

Taylor, medverkar varje måndag under södra Sveriges odlingsäsong i SvT's program *Trädgårdsmåndag*. Jämförelserna mellan de i avhandlingen behandlade trädgårdarna och *Köpmanholmens fabriksträdgård* är inte helt givna då Larssons trädgårdar är stadsdelsbelägna, och som sagt var drivna och planerade av boende i stadsdelarna med syfte att tillhandahålla jordtytor framförallt för ekologisk grönsaksodling. Men en aspekt som kan framhållas är det växande intresset för trädgårdar, vilket t.ex. satsningen på Herrgårdsudden kan sägas vara ett uttryck för. Utöver allmänhetens intresse för trädgårdsodlingar, finns även den salutogena (hälsobringande) aspekten av odling, vilket inte minst den växande forskningen vid Alnarp vittnar om. Med utgångspunkt i dessa exempel vill vi påstå att underlaget för besökare i *Köpmanholmens fabriksträdgård* är gott och om hela fabriksträdgården anläggs, kommer den inte sakna besökare både från när och fjärran.

En annan intressant anläggning är *Kretsloppshuset* i Mörsil, som även den har en ekologisk inriktning vilket inte *Köpmanholmens Fabriksträdgård* kan omfatta. Men fransett det finns tankegångar från projektet som inspirerar. Till exempel har man medvetet anlitat lokala hantverkare och entreprenörer för att gynna lokalsamhället oavsett eventuella merkostnader. Vinsterna för bygden betraktas som mycket större än de kortsiktigt små ekonomiska fördelar en upphandling kan generera.

Idén att knyta samman två punkter, Kajen och Herrgårdsudden, kan sägas gå igen i ett annat nutida projekt. I Kiruna kommun, som nu påbörjat den stora stadsflytten, ska *Gruvstadsparken* skapas. Anledningen är att "LKAB:s gruvbrytning orsakar markdeformationer som rör sig allt närmare samhället. För att ingen ska behöva bo intill gruvindustriområdet bygger LKAB och Kiruna kommun Gruvstadsparken, som ska fungera som en buffertzonen mellan gruvan och staden".³ Parken blir således en förbindelse mellan gruvan och den nya staden och ska ge området en ny mening till befolkningen. Även här kan man alltså ana salutogena ambitioner, att anlägga en park för att den flyttade staden inte ska ligga som en ruin mitt i samhället.

Sammanfattningsvis finns många intressanta projekt vilka både liknar och avviker från idéerna om *Köpmanholmens fabriksträdgård*. Likheterna finns i tankarna kring ett besöksmål och samtliga exempel utom Kiruna kan tydligt påvisa positiva effekter som ökande antal besökare, samverkan inom lokalsamhället, en större omsättning i handeln och fler arbetstillfällen. Konceptet med besökssträdgårdar kan därför sägas vara väl beprövad. Det unika med *Köpmanholmens fabriksträdgård* kommer vara dess format och storlek, dess fabrikestetik och betoning av arbetarkvinnors minnen och brukskulturen, konst via växter, den aparta plats den är belägen på, blomsterplanteringar i massverkan och trädgårdens uppbyggnad av salar.

---

³ Citat från Kiruna kommuns hemsida

<http://www.kiruna.se/Stadsomvandling/Nyhetsarkiv/2013/Sommarinvigning-i-Gruvstadsparken>, 2014-07-24.

Samarbetspartners

Ett projekt av den här omfattningen behöver samarbetspartners. Örnsköldsvik kommun är given, som markägare och som ansvarig för området. Ytterligare en orsak är möjligheten till samordningsvinster. Både fabriksträdgården och Herrgårdsudden behöver skötas om. Här har det även kommit till vår kännedom att Nätterlundsstiftelsen kan ha intresse av att samordna skötsel av miljön runt omkring sina skulpturer, som röjning av gräs eller sly. Detta skulle sammantaget kunna utgöra grund för en samfinansierad deltidstjänst för en trädgårdsmästare. Här kan det även vara intressant att undersöka möjligheterna för skolungdomar i och omkring Köpmanholmen att få sommarjobb.

Kontakt har etablerats med trädgårdsutbildningen vid Nordvikskolan, Nordingrå. Vid ett möte med två av skolans lärare, Carina Wallin och Annett Dagervy i juni 2014, framkom att de var intresserade av praktikplatser för deras trädgårdsodlarelever. Wallin och Dagervy berättade även att de startat en ny linje för nysvenskar som var på 60 veckor och omfattade förutom en trädgårdsodlarutbildning även SFI. Utan att ha undersökt det närmare kan ändå nämnas att både den utbildningslinjen och arbetsträning i samarbete med Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan kan vara möjliga utvecklingslinjer för en kommande verksamhet i *Köpmanholmens Fabriksträdgård*.

För att kunna ta fram kostnadsberäkningar för anläggningen har kontakt etablerats med lokala hantverkare och entreprenörer. Ambitionen med detta är att som för *Kretsloppshuset* i Mörsil gynna de verksamma i bygden. Här finns även f.d. handelsträdgårdsägaren Lage Kjellqvist som har god kännedom om traktens odlingskultur och markens förutsättningar. Som Larsson skriver i sin avhandling (2009:34):

I linje med beskrivningen av landskapet som ett språk, talar Spirn om landskapets dialekter och grammatik och att man kan följa eller bryta mot reglerna. Den som har känsla för platsens dialekt komponerar medvetet eller omedvetet, avsiktligt eller oavsiktligt, men på ett medverkande sätt, en mening i landskapet. Men bryter man mot reglerna blir resultatet rotvälsta och ett landskap utan mening.

Här kan Kjellqvist hjälpa till med landskapets dialekt, så även Köpmanholmsborna, vilket ska iscensättas under kommande offentliga möten kring trädgårdens innehåll. Samtidigt kan det här vara på sin plats att åter aktualisera vilken inriktning och vilket syfte vi arbetar med: att skapa en permanent konstinstallation av i första hand växter men även objekt i Köpmanholmens gamla fabriksområde för att återupprätta och omformulera platsens betydelse för bybor och besökare och även skapa en förbindelse mellan Kajen och Herrgårdsudden. Så även om många av rummen och mellanrummen utformas av oss som skapar projektet, ska det inkludera delaktighet från Köpmanholmsbor, kommunen och berörda stiftelser.

Organisation

Köpmanholmens fabriksträdgård ska ha en juridisk huvudman. Av den anledningen behöver vi bilda en ideell förening som kan administrera anläggning, ekonomi och drift, något vi även konsulterat en jurist om.⁴ Föreningen ska ha en styrelse i vilken Arnquist, Skåreus och Kristensen är beredda att ta på sig styrelseuppdrag och starta upp med ett konsulterande möte. Därutöver ska platser erbjudas till Örnsköldsvik kommun, Nätterlunds stiftelse samt Mikko Anderssons stiftelse.⁵ Föreningen ska skriva fram stadgar vilka ska innehålla regler för följande punkter:

- föreningens namn/firma (Köpmanholmens fabriksträdgård)
- sätesort (dvs. ort där styrelsen finns) (Köpmanholmen)
- ändamål (att anlägga och driva trädgården i Köpmanholmens fabriksområde och främja, informera och förmera konst och historik i området)
- regler för hur verksamheten ska bedrivas (drift som arbetsledning och planering av skötsel, organisation, ekonomi och sponsring)
- regler för medlemskap och uteslutning (intresserade ansöker)
- uppgift om beslutande organ (styrelsen)
- regler för rösträtt och beslutsfattande (
- bestämmelser om styrelse, dess sammansättning (antal ledamöter och suppleanter), hur den väljs, beslutsfattande, etc.
- verksamhets- och räkenskapsår
- bestämmelser om revisor/er (antal, hur de utses, etc.)
- regler för ändring av stadgarna
- regler för upplösning med angivande av vad som ska ske med kvarvarande tillgångar.
- medlemsavgifter (300:-/år)
- regler för kallelse till möten
- när årsmöte ska hållas
- vilka frågor som ska behandlas på årsmöte etc.
- under vilka omständigheter extra föreningsmöte ska hållas.

I samband med formulering av föreningens stadgar har ovannämnda jurist även erbjudit sina tjänster.

Anläggningen i sin helhet:

---

⁴ Andra organisationsformer är stiftelse, men för att bilda en stiftelse behövs ett kapital eller en egendom med avkastning.

⁵ Styrelsen i denna förening beskrivs här som den initialt önskvärda.

Ekonomi – kostnadsberäkning, finansiering och drift

Nedan följer kostnadsberäkningar för anläggning av Köpmanholmens fabriksträdgård, uppdelad efter de tidigare angivna etapperna:

Etapp 1, grusgången, broarna, delar av trädgården dvs vissa ytor och rum som Piren, Utställningssalen och Mellanrum 5, 6, 7, 8 och 9.

Etapp 2, Muren, Gläntan, Talldungen, Vreta, Sommarsalen samt gamla Södervägen

Etapp 3, Tärpan, Kryddsalen och Mellanrum 3

Etapp 1

Grusgång: 407 meter 550 :-/m² = 550 x (407 x 1,80=732,6 m²), summa **402.930:-**

Trädäck: 45,5 meter x 1,8 x 1000:-/m², summa **81.900:-**

Träbroar: 2 stycken a´ 2,5 meter, ca 6000:- st = **12.000:-**

Mellanrum 5 (56 x 8,2 meter, 459 m²): markberedning (inkl allt som plåt, grusyta, matjord och häckrabatt, ca 1000:-/m²) **459.600:-**

Piren (3x12 m= 36 m²), material och arbetskostnad snickerier: 16.976:- (ytbehandling tillkommer) samt markberedning (18.000 + 18 m³ matjord 2.700:-) 20.700, växter (ca 50 Rozanne a´50:-, 3 klematis alpina samt bollök) ca 4.000:-, summa **41.676:-**

Mellanrum 6 (46 meter x 8,20 meter, 377m²): grusyta (ej grusgång ca 500:-/m²) 31 meter x 8,20 meter = 254 m², 127.000:-, en yta med honungsfacelia 15 m x 8,20=123 m², 61,5 m³ jord= 9.225:-, fartygsplåt 8.087:-, 2 st dykdalb a´ 5000:- = 10.000:-, markberedning 61.500:-
summa **215.812:-**

Mellanrum 7 (redan beräknad som grusgång och bro)

Mellanrum 8 (28 lång x 8,20 bred= 229,6 m²): syrenhortensian 28 meter (ca 20 m²) med fartygsplåt (7 m³ jord= 1.050:- plåt 8.075:- = 10.025:-) plantor (ca 17.500) + 3 träd (ca 1.500) + bänk 5000 x 3, markberedning 25 m² = 12.500:-, summa ca **46.625:-**

Utställningssalen: 24 x 8,20 = 197m²: (2 häckar a´ 8,20 x 0,5 meter kortsidorna, fartygsplåt (37 m a´ 425:-/3 m= 5 242:-) jord 4,5 m³ a´150:- = 675:-), markberedning ca 500:-/m² x 9 m²= 4.500, summa ca **10.417:-** (exkl växter)

Mellanrum 9: 1 bänk, 2 kvadratiske rabatter (fartygsplåt). Bänk: 5000:-, rabatt 12 meter fartygsplåt x 2 = 3.400:-, matjord 9m³ a' 150:- = 1.350:-, markberedning 24 m² a'500:- = 12.000:-, summa **21.750:-** (exkl. växter)

Summa Etapp 1 (utom ett fåtal växter): 1.301.710:-, dvs ca 1,3 miljoner.

Därtill saknas kostnad för bevattningsanläggning och ev. el.

Etapp 2

Muren: ca **50.000:-**

Röjning Gläntan, Talldungen, gamla Södervägen, Vreta, ca **40.000:-**

Rabatt Talldungen: 4 st runda, ca a'10.000 = 40.000:- + 3 träd 1.500:- med markberedning 1500:-, summa ca **34.000:-**

Sommarsalen 20 meter x 8,20 meter = 164 m²: (snittpris per m² inkluderande markberedning och växter 1000:-), summa **164.000:-**

Summa Etapp 2: 288.000:-

Etapp 3

Täppan 20 meter x 8,20 (utom bredden med pergola och rosenrabatt) 164 m²: snittpris med markberedning samt växter a'1000:-/m² = 164.000:- samt snickeridetaler 42,095:- (där målning tillkommer), summa **206.095:-**

Mellanrum 6: 18 stycken paradisapelträd a'500:-, 9000:- samt grävning och matjord för ca 18 m² (10 m³ matjord, 1.500:- + 5000:-) 6.500:-, **15.500:-**

Kryddsalen 24 meter x 8,20 (utom bredden med pergola och rosenrabatt) 196,8 m²: markberedning (inkl plattläggning) och växter a'1000:-/m² = 196.800:- samt snickeridetaler 32.900:-, summa **229.700:-**

Summa Etapp 3: 451.295:-

Anläggningskostnad för hela fabriksträdgården: ca 2,5 miljoner

Summan av kostnadsberäkningarna blir 2.041.005:-. Förutom den posten tillkommer kostnad för bevattning och el och fukt, verktyg och trädgårdsmöbler dvs totalkostnaderna beräknas till ca 2,5 miljoner. Trädgårdsrummen utgör ca 90 meter, dvs resterande ytor, 370 meter är mellanrum vilka i sig inte är lika kostsamma att anlägga utom när de omfattar en grusyta.

Finansiering

Anläggningskostnader kommer förmodligen övervägande utgöras av sökta medel från olika organisationer, institutioner och stiftelser men även i viss mån från sponsorer. Både Nätterlundsstiftelsen och Mikko Anderssons stiftelse bedöms som möjliga bidragsgivare efter noggranna ansökningar. Förmodan baserar sig på trädgårdens inriktning: konst och en kombination av nutida och historisk brukskultur. De rum som kommer vara aktuella att inkludera i ansökningar är Utställningssalen, Piren och Tjappan, men även Muren och Kryddsalen. Därutöver kommer en ansökan för Etapp 1 att lämnas till Kulturbryggan och deras Genomförandestöd (<http://www.kulturbryggan.se>). Anläggning av Etapp 2 och 3 bör kunna ske på ett liknande sätt. Därutöver kan Leader-medel eventuellt vara aktuellt att söka när förutsättningarna formulerats för perioden 2014–2020.⁶ Det går visserligen fortfarande att söka för Höga-Kustenområdet, men summan för de projektbidrag som återstår är ganska små.⁷

Drift – kostnad och praktisk fördelning

Hur medel till driftskostnader ska läsas är en svår nöt att knäcka och samtidigt centralt för projektet. Skötseln av *Köpmanholmens fabriksträdgård* ska ske av en trädgårdsmästare. När hela anläggningen är klar, behövs ca 30-35% tjänst och om en samordning med övrig verksamhet vid Herrgårdsudden samt eventuellt med Nätterlundsstiftelsen kan tjänsten åtminstone omfatta 50% (2014 ca 15.000:-/mån + LKP 50%, dvs ca 30.000:-/mån i 6–7 mån/år). Utöver kostnader för en trädgårdsmästartjänst tillkommer kostnader för den fasta anläggningen och slitage.

Skötseln kan även praktikanter från Nordvik och ev andra trädgårdsutbildningar bidra med under kortare perioder och då idealt under sommarmånaderna. Därutöver ser vi möjligheter för skolungdomar att kunna få sommarjobb i trädgården. I förlängningen, om vi ska tänka stort, är det fullt möjligt att även kunna erbjuda arbetsträningsplatser i samarbete med Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan.

Driftskostnader för Etapp 1 kommer utgöras av kortare och mer intensiva perioder. Det kan lösas genom att anlita en trädgårdsmästare på konsultbasis. Vi kommer att behöva hjälp vid plantering: 5 arbetsdagar och några dagars rådgivning, till kostnad av sammanlagt 5 dagar = 80 timmar x 700:-, 56.080:-. Övrig (daglig) skötsel står Skåreus och Arnquist för det första året. Bevattningsjänst köps in (om bevattningen installeras under Etapp 2) varannan dag första veckorna. Sedan två gånger i veckan, dvs i snitt 1,5 gång i veckan för hela säsongen.

---

⁶ se:

<http://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/landsbygdsutveckling/visionerochprogram/landsbygdsprogrammet20072013/vadarlandsbygdsprogrammet.4.7a446fa211f3c824a0e8000171998.html>

⁷ se http://www.leaderhogakusten.se/index.php?option=com_content&view=article&id=70&Itemid=72

De idéer vi har i dagsläget om löpande inkomster är följande:

- Medlemsavgift från föreningen a' 200:– per medlem ger en mindre summa även om storleken beror på hur många medlemmar vi kan få.
- Föreningsstöd från Örnsköldsvik kommun.

Andra aktiviteter som kan inbringa vissa medel:

- att skapa en årskalender med bilder från trädgården som delas ut till föreningens medlemmar men som även kan köpas av besökare. Därutöver kan man trycka upp några vykort.
- vindflöjlar för trädgårdar. Första årets inbjudan till Utställningssalen innebär att skapa ett antal vindflöjlar. Någon av dessa serieproduceras sedan för försäljning till besökare. Upphovsmakaren får procent av försäljningen, resten (utöver produktionskostnad) går till trädgården.
- att kunna sälja fikakorgar med kaffe/te/saft/smörgåsar till besökare att njuta av i valfritt trädgårdsrum.
- att varje sommar anordna en sommarfest med mat, musik, performance där medlemmar får en inträdesbiljett och andra besökare betalar 150:–/biljett. Mat och förtäring betalar alla och asfaltsytan söder om Piren inhägnas och ”inreds” med parytält eller segeldukar. Den största inkomsten vid ett tillfälle som detta bör alkoholförsäljning kunna vara samtidigt som arrangemanget kräver en större arbetsinsats samt t.ex. stängsel och vakter.

Nästa steg ... livet efter förstudien

Först behöver vi få tillåtelse av Örnsköldsvik kommun att bruka den mark som *Köpmanholmens fabriksträdgård* behöver. Det är en förutsättning för att vi ska kunna gå vidare med våra idéer, utveckla nya samarbetskontakter, söka sponsring och annan finansiering.

Sedan har Lars Krantz, Wij trädgårdar, erbjudit att komma och hålla en offentlig föreläsning om Wij trädgårdar i Köpmanholmen. Vi planerar att kunna arrangera det i slutet av år 2014 och i samband med detta presentera förstudien. Kontakt ska tas med Köpmanholmens samhällsförening för en eventuell samverkan. Till mötet kommer tjänstemän och politiker att få en personlig inbjudan. Innan ett besked från kommunen har nått oss, kan vi enbart arrangera ett offentligt möte med Lars Krantz.

KÖPMANHOLMENS FABRIKSTRÄDGÅRD

- A. Gång i trä
- B. Marktegel (www.tegelmaster.se/ eller www.randerstegel.se)
- C. Hårdgjord yta med tunt ytskikt av grus (ca 3cm)
- D. Kant runt rabatt av trä. Bredd ca 40cm (virkeslag och dimensioner ?)
- E. Dyktalber
- F. Ursprunglig obearbetad mark
- G. Kant av cortenstål
- H. sdsds
- I. Gräsmatta
- J. Blomsteräng
- K. Staket
- L. Högt stängsel i galvaniserat nät på svarta stolpar

VÄXTLISTA

VÄXT	ANTAL
1. Prunus padus Colorata, blodhägg	1
2. Convallaria majalis, liljekonvalj (alternativ: en näckrosdamm)	Ca 5/m
3. Antennaria dioica, kattfot, rödblommande	Ca 7/m
4. Campanula rotundifolia, liten blåklocka	Ca 5/m
5. Sedum acre, gul fetknopp	Ca 5/m
6. rabarber, några olika sorter	Ca 1/m
7. Äppelträd	2
8. Hallon	2/m
9. Svarta vinbär	2
10. Röda vinbär	2
11. Krusbär	2
12. Malus John Downie, prydnadsapel, vit blomning. Högt uppstammade så att man kan stå rak under kronan.	16
13. Astilbe dunkellachs eller den större Astilbe chinensis var.taquetii Purpurlanze, stor plymastilbe	3/m
14. Echinacea purpurea Magnus, läkerudbeckia	3/m
15. Malva moschata rosea, myskmalva	1/60cm
16. Syringa vulgaris, bondsyren	0,5/m
17. Spirea chamaedryfolia Grefsheim, norsk brudspirea	1-2/m
18. Geranium hybrida Johnssons Blue, trädgårdsnäva, eller Geranium Rozanne, näva, blå. Mellan nävorna sätts mängder med Allium caeruleum, azurlök	3/m
19. Klematis, intensivt blå sort, frisk och rikblommande(?)	
20. riddarsporre	

21. Euphorbiapolycoma, gulltörel	
22. Aesculus hippocastanum , hästkastanj	2
23. Amelanchier spicata, häggmispel	3/m
24. Rosa Flammentanz, klätterros rödblommande	
25. Allium schoenoprasum, vanlig gräslök Eventuellt rutor med citronmeliss, fransk dragon, timjan och libsticka	
26. Sanguisorba menziesii, kanadensisk blodtopp	
27. Sedum Matroma, kärleksört eller sedum telephium, röd kärleksört	
28. pepparmynta	
29. Lilium regale, kungslilja	
30. Calamagrostis acutiflora Karl Foerster	3
31. Origanum vulgare, oregano	
32. Pingstliljor, vita, och tulpaner i orange och violett	
33. Paeonia officinalis rubra plena, mörkröd fylld	c/c 60
34. Sorbus aucuparia, vanlig rönn	3/m
35. Acer platanoides Drummondii, vitbrokig lönn	
36. Hydrangea paniculata Limelight, syrenhortensia	
37. Sorbus Dodong, ullungrönn	
38. Picea abies, gran	
39. Picea abies, gran	
40. Rosa Gelbe Dagmar Hastrup, gul dubbel nyponros	
41. Hemerocallis citrina, blekgul daglilja (alternativ: renfana)	
42. sommarblommor	
43. sommarblommor	
44. sommarblommor	
45. sommarblommor	
46. sommarblommor	
47. sommarblommor	
48. sommarblommor	
sommarblommor	
49. sommarblommor	
50. sommarblommor	
51. sommarblommor	
52. sommarblommor	
53. sommarblommor	
54. sommarblommor	
55. sommarblommor	
56. sommarblommor	
57. sommarblommor	
58. sommarblommor	
59. sommarblommor	

ALTERNATIV i kryddsalen:

Nepeta x faassenii 'Walkers low' eller Nepeta x faassenii 'Göran', kantnepeta

Alternativ i de röda stora rundlarna:

Lythrum salicaria, fackelblomster

Astrantia major, Claret, stjärnflocka

Filipendula vulgaris multiplex, brudbröd

Sanguisorba officinalis Pink tanna,

ÖVRIGT

Blomsteräng

<http://pratensis.se/Presentation%203.pdf>

Klätterväxt:

- Caprifolium periclymenum Serotina, kaprifol sensommarblommande

Stora härliga buskar som vi kanske kan få användning

för längre fram:

- Philadelphus coronarius, doftschersmin
- Viburnum opulus, skogsolvon
- Malus toringo var. sargentii fk Eskilstuna E. Bukettapel.
- Sambucuc nigra, äkta fläder

Mindre eller små buskar:

- Salix lanata Hjeltnes, vide. Alternativ: Salix lanata, ullvide
- Rhododendron Ramapo

Rosor:

- Rosa Charles de Mills
- Rose de Rescht
- Rosa Poppius, rosa blommor
- Rosa Ispahan rosa blommor
- Rosa pimpinellifolia Frulingsduft
- Rosa alba Maxima

Träd:

- Sorbus Birgitta, Birgittarönn, gulfruktig rönn

- Sorbus commixta 'Carmencita' E, carmensitarönn, ett litet träd med mycket karaktär och många kvaliteter, blomning och bär, vackert lövverk och intensiva höstfärger
- Malus Baccata, prydnadsapel, vit blomning och gula frukter.